

Sanja Franković

TRAGANJE ZA BOJAMA KAO PUT SAZRIJEVANJA (Damir Miloš, *Bijeli klaun*)

Sažetak: *Bijeli klaun* kao roman lika uvodi nas u kasno djetinjstvo dječaka koji ne prepoznaje boje i odrasta kao sin putujućih cirkuskih klaunova, što mu onemogućuje vezanost za određeni prostor i ljude. U romanu je važna trijada likova: zmaj – dječak – starac. Zmaj pripada snu, simbolizira nesvjesni dio dječakove osobnosti i bori se za mjesto u njegovu svjesnom životu. Dječak predstavlja svjesnu osobnost (ja), a spoznajnu nadgradnju ostvaruje uz pomoć mudra starca koji je njegov simbolični nad-ja. Asocijativno bliski i simbolični, prostor šume i prostor sna kriju u sebi tajne i mudrost te su povezani s dječakovim spoznajnim razvojem. Rad razmatra njegovo odrastanje u okviru društvenih odnosa i na podsvjesnoj razini njegova bića. Društveno okružje polazište je za raščlambu ostalih odnosa u djelu.

Ključne riječi: heuristički dijalog, simbolika boja, likova i prostora, svjesno/nesvjesno, sastavnice bajke, humor, nelogične jezične tvorbe.

DRUŠTVENO OKRUŽJE I EGZISTENCIJALNE DIMENZIJE LIKA (*JA*-RAZINA OSOBNOSTI)

Dječak-pripovjedač uvodi čitatelje u svoj život pričom o prvobitnoj ulozi bojâ, dajući im egzistencijalni smisao u čovjekovu životu. Priču su mu ispričali roditelji, koji jedini znaju da on ne razlikuje boje. Iako najavljuje da će kasnije reći tko je i odakle dolazi, ti će podaci izostati jer likovi u romanu nemaju imena, a nema ni prave prostorno-vremenske određenosti. Njegova priča djeluje kao bajka unutar romana, kojom šaljivo iznosi svoj problem. Postanak boja povezuje s početkom života na Zemlji, kada su životinje boju prilagođavale okolišu kako bi zaštitile svoj život. Na kraju više nitko nije znao koja boja kome pripada:

(...) Tako su i životinje počele griješiti. Kad bi se neka od njih htjela u grm sakriti i granom se pokriti, umjesto grane uhvatila bi zmiju! Jer zmija je bila kao grana. Aja-jaja-jaaaaa...

Srećom, biljke su bile domišljate pa su one same stale na kraj toj strahoti. I to tako da su neke postale zimzelene. (...) Izrasle su u šume. (...)

Danas šume više nisu raznobojne, već zelene, a životinje su prestale mijenjati boju. (...)

Ljudi ne mogu letjeti pa moraju imati uvijek jednu boju. Ali, ljudi ne vole biti isti kao i drugi, pa danas žive ljudi u bojama. Ima ih crvenih, bijelih, žutih, crnih, a priča se da se mogu sresti plavi i zeleni.

Eto, to je priča koju sam često slušao u svojoj kući, iako mi nemamo kuću. (...) Neprestano putujemo s našim cirkusom iz grada u grad, na nekoj livadi podignemo šareni šator i tako zarađujemo za život.

Možete li sada zamisliti kolika je moja tuga kad vam kažem da ja ne razlikujem boje?!¹

Budući da dječak taji svoj nedostatak, na satu likovne kulture učiteljica se čudi njegovim crtežima i netaktično ih pokazuje ostalima. On se ipak snalazi na duhovit način:

Rukom sam, kao slučajno, prolio vodu iz čaše koja je stajala na mojoj klupi. (...)

Obrisao sam klupu i zamolio djevojčicu ispred sebe:

– Hoćeš li mi kapnuti malo vode u plavu, vidiš kako sam ja nespretnan. Sve sam prolio.

Djevojčica je uzela kist i namočila mi plavu boju s nekoliko kapljica vode. Ha, ha, eto plave! A sada da pronađem žutu. Veselo sam lupkao djevojčicu prstom po ramenu:

– Hajde još malo vode u žutu.

– Ma nemoj! Neću ti ja sve raditi. Kapni sam vodu u žutu! Evo ti voda i radi nešto! – naljuti se ona bez razloga.

Što sad?! Učiteljica je već u sredini reda, za pet minuta doći će do mene. Moram pokušati još jednom:

– Hajde, nemoj se ljutiti, posudi mi malo žute. Hoćeš li? – molio sam najljepšim glasom. (...)

– Zašto?! Imaš svoju žutu! – ljuti se ona još više. – Nemam! – tvrdoglav sam ja.

– Ma nemoj!? A što ti je ovo? Zar ovo nije žuta?! – i pokaže prstom na jednu boju. (...) ²

Stvaralačko rješavanje problemâ svojstveno je kreativnim pojedincima koje ne obeshrabruje njihova težina jer su uporni, otvoreni za "unutrašnja" i "vanjska" iskustva, često pitaju "Zašto?" i sposobni su pronaći red u kaosu.³ Dječaka će mudri starac poučiti kako se nositi s nedostatkom vida. Da nije sâm s teškim problemom, uvidio je promatrajući svađu klaunova s ocem:

– Ma nemoj?! A što bih onda ja morao učiniti?! Da mirno gledam kako me ti mlatiš?

Tata se nakašljao i još malo pričekao. Zatim je digao prst i činilo se da objašnjava nešto vrlo važno:

– Eto, baš to! Ti bi trebao stajati, šutjeti i čuditi se meni, čuditi se zašto te udaram. Tada bi se gledaoci umirili, a kad bi se smijeh stišao, ja bih te ponovno

¹ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 6.-7.

² Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 41.-42.

³ Prema: Ljiljana Arar-Željko Rački, *Priroda kreativnosti*, Psihologijske teme, br. 12, Rijeka, 2003., str. 6.

udario. I oni bi se ponovno smijali! Tako bi im bilo lakše... ne bi se trebali neprestano smijati.

Tako je govorio moj tata. Čudio sam se jer je on najčešće šutio i slušao druge kako govore. A sada je gotovo vikao na njih?! Ali klaunovi se nisu htjeli tako igrati. To su i rekli:

– Mi nismo ovdje da nas ti tučeš nego da zabavljamo gledaoce. Nećemo mi tako!⁴

Dječak se čudio prijedlogu da jedan klaun igra pasivnu, tužnu ulogu. Očevi su klaunovi otišli, novaca za druge nije bilo, pa je on morao postati klaun. Majka mu je objasnila kako stari običaj nalaže da se klaun za prvi nastup odjene u bijelo. Kada nasmije publiku, dobiva prvu šarenu zakrpu, a s vremenom postaje sve šareniji. Publika se na predstavi unaprijed smijala. Na očev znak dječak je ušao u arenu:

Ostao sam sâm... Svuda oko mene bilo je svjetlo, a iza tog strašnog svjetla bio je mrak prepun ljudi. Bojao sam se. Ispružio sam ruku prema tom mraku i glasno... najglasnije viknuo:

– Maaaaaamaaaaa...

Još za trenutak vladala je tišina, a zatim sam čuo smijeh. Iz stotinu grla do mene je dopirao smijeh. Sve do tada, dok se nisu počeli smijati, mislio sam da su tata i mama tu negdje, u blizini, ali sada sam znao da ih neću naći... Bio sam sâm... Spustio sam ruku koju sam još uvijek držao ispruženu prema mraku, podigao sam glavu i zaplakao. Plakao sam najvećim suzama na svijetu...

Ne znam koliko je to trajalo... Netko je ugasio svjetlo, i odnio me iz cirkuske arene.⁵

Svjestan da je njegov nastup bio slučajan, dječak je kasnije pitao mamu zašto su se ljudi smijali. Odgovorila je da su ga oni vjerojatno doživjeli kao dobro uvježban čin. Nije uspjela izbjeći daljnja pitanja koja su otkrivala žalosnu stranu života klaunova:

– Mama... što ste radili u mraku? – morao sam to saznati. (...)

– Plakali smo... plakali... – rekla je brišući suze.

To me jako razveselilo, iako to nije veselo. Ali, bolje da su plakali kao ja nego da su se smijali kao gledaoci. Ipak, morao sam pitati još nešto.

– Zašto ste plakali?

– Ne znam... – odgovorila je tiho – možda zato jer smo i tata i ja cijelog života htjeli nasmiјati ljude, uvijek smo htjeli biti smiješni, uvijek smo pazili da ne budemo tužni... a ti si danas bio baš onakav kakvi smo mi najčešće bili izvan cirkuske arene. Tužni i... nespretni... sami... A ljudi su se smijali...⁶

Sreću publike osigurava klaunov napor da druge nasmiјava i onda kada mu nije do smijeha. Na predstavi u velikome gradu dječak je ponovno pukim

⁴ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 70.-71.

⁵ Isto, str. 114.

⁶ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 115.-116.

slučajem izazvao smijeh publike. Roditeljima je kasnije iznio svoj stav o žalosnu položaju klaunova:

(...) – Ja ne želim biti smiješan. Ja želim da se ti ljudi prestanu smijati. Ja ne volim kad nam se smiju.

Tata je još jednom uzdahnuo, kao da se nečeg prisjeća, pa mi reče:

– To je lijepa želja, ali to nije moguće u cirkusu. Ljudi dolaze u cirkus da bi se smijali.⁷

Nezadovoljan objašnjenjem, dječak se pitao zašto ljudi traže sreću izvan svoga srca. U gradu ga je razočarala žurba, gužva i prljavština na ulicama. Nije shvaćao proturječnost u ponašanju ljudi. Ljuti su kada se spotaknu u gradu, a u cirkusu se smiju istoj situaciji. Spoznavši njihovu sklonost da se smiju tuđoj nevolji, svojom ih je izvedbom htio trgnuti iz otuđenosti, iznevjerivši pritom njihovo očekivanje:

(...) Ljudi su se smijali i pokazivali prstom na mene. Htjeli su se još više smijati... ali nisu znali zašto bi se još više smijali. Samo sam stajao i mirno ih gledao. I tada, kad se sve umirilo, kad se više nitko nije smijao, kad su se svi počeli čuditi... iz džepa sam izvadio jednu crvenu i jednu plavu maramicu. Visoko sam ih podigao. Načinio sam cijeli krug po cirkuskoj areni pokazujući tim ljudima iz sivog grada jednu plavu i jednu crvenu boju. Izišao sam. Nisu se smijali...⁸

Uspio je postići što je želio, naime da se ljudi ne smiju besciljno i iz navike, kao da je to neka vrsta apsurdne duševne obnove nakon koje će opet sve teći po starome. Oni nisu stigli dalje od čuđenja, koje može biti početak učenja, no u njih je proizišlo iz neodobravanja. Nisu shvatili da je crvena boja ljubavi i sunčeva sutona, a plava boja nebeske daljine ili morske dubine. Tim ih je bojama htio potaknuti da zavole sebe i druge te duboko zavire u svoje biće. Međutim, direktor cirkusa nije dopustio da mu kvari predstavu pa je morao obavljati druge poslove: čistiti kaveze životinja i cirkusku arenu, lijepiti plakate i pomagati roditeljima pri odijevanju. Iako se nisu ljutili, osjećao je nedostatak u svome životu i potrebu da ode. Obznanio je svoju odluku:

(...) Pitali su me kamo idem. Odgovorio sam da imam prijatelja kojeg bih volio posjetiti. Htjeli su znati kad ću se vratiti, ali ja to nisam znao. Obećao sam da ću ih posjetiti bar jednom u godini...

Mojoj princezi nisam morao ništa objašnjavati. Ona je mislila da ću ja to učiniti mnogo ranije. Rekla je da će me čekati. (...)

Nisam žurio, (...) putovao sam pješice. Ljudi su se okretali i čudili. Pitali su jedan drugoga tko sam ja, sve dok se nije počelo pričati da svijetom hoda bijeli klaun. (...)⁹

⁷ Isto, str. 126.-127.

⁸ Isto, str. 137.

⁹ Isto, str. 141.-142.

Dječak je stigao do šume u kojoj je sa starcem vodio mudre razgovore. Nije ga našao, ali je spoznao što je njemu samome nedostajalo. Na obrazu je nacrtao duboku plavu suzu. Shvatio je da je pravi klaun tužan jer je spoznao otuđenost svijeta, a mora nasmijavati ljude koji ne poznaju sreću. Smijući se nespretnosti klaunova, oni lakše prihvaćaju svoju nesavršenost. Plava je suza i znak oprostaja sa starcem kojeg više nema. Završetak knjige je neodređen:

Od tog dana hodam svijetom, gledam ljude i čudim se. A priča se da će bijeli klaun hodati svijetom sve dok oko njega ne budu živjeli sretni ljudi.¹⁰

U kontekstu današnjega svijeta bezlično "priča se" upućuje na nesigurnost spoznaje i sretna ishoda, kakvim završavaju bajke. Ne prihvaćajući svijet bez ljubavi i uzajamne skrbi, dječak odjeven u klauna ide svijetom želeći da se prihvati njegova poruka ljubavi i sreće. Poput svih mladih ljudi preocjenjuje svijet odraslih, vjerujući da je njegova poštena slika svijeta moguća.

Dječakov psihološki svijet nesvjesnoga (prostor sna i potisnuti *ne-ja*)

Dječaku se u snu javlja zmaj kao podsvjesna reakcija na dnevni društveni život, ali ga on bez straha prihvaća kao poznanika koji iščezava s njegovim buđenjem:

Nije on bio tako strašan jer sanjao sam ga već nekoliko puta, ali on je htio da ga ja tako zovem – strašni zmaj! Izgledao je kao i svaki drugi zmaj. Jedino što nikad nisam znao koliko ima ušiju. Mislim da ih ima najmanje četiri. Jednom sam mu zatvorio sva četiri uha, ali on me ipak čuo. Znači da ih ima još negdje. Možda na repu? No, repu se nikad nisam usudio približiti jer mu je rep pun bodlji. Tamo negdje, između bodlji, sigurno ima još neko uho.

Reče mi neka se ne pretvaram da samo spavam kad on dobro zna da ja sanjam. Okrenuo sam se na drugu stranu. Bio sam miran. Znao sam da mi ne može ništa, kao i svaki san.¹¹

Zmaj je simboličan prežitak bajke, naslaga drevnoga u nesvjesnom dijelu čovjekova bića. Ljudska psiha čuva tragove svoga ranog razvitka te ih izražava u snovima. Dio psihe koji prenosi psihološko naslijeđe čovječanstva C. G. Jung nazvao je "kolektivnom nesviješću". Sličnosti između starih mitova i priča u snovima modernih ljudi nisu slučajne. "One postoje zato što je nesvjesni duh moderna čovjeka sačuvao sposobnost stvaranja simbola, koja je nekad nalazila odušak u vjerovanjima i obredima primitivna čovjeka. A ta sposobnost još uvijek igra ulogu od bitne psihičke važnosti. Mi ovisimo o porukama što ih donose ti

¹⁰ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 142.

¹¹ Isto, str. 22.-23.

simboli mnogo više nego što sami uvidamo; oni jako utječu na naše stavove i ponašanje."¹²

Zmaj u romanu dječakov je drugi ja, nezreo i prikazan kao ironizirana inačica zmaja iz bajke:

– Znaš što, strašni zmaju, ako si tako strašan, otiđi tamo gdje spava moj tata pa ukradi njegovu ženu. Hajde, strašni zmaju, otmi moju mamu ako te nije strah!?

Kad je to čuo, prestrašio se, rekao neka šutim, da je meni lako jer imam tatu, a što će on, bez ikog svog? I:

– Ja nemam tatu da se tuče s tvojim tatom! – zaplače.

Počešao sam ga po rogu, mislio sam da će ga to umiriti:

– Šuti i lezi mirno pored kreveta dok se ja ne probudim. Legao je, iako nevoljko, i sebi u rep mrmljao: – Dobro, dobro, neka ti bude... ali da znaš da ću te sutra rastrgati... i onu tvoju...

(...) Zaspao je sav u dimu.¹³

U klasičnim bajkama zmajevi su jaki protivnici koje treba svladati da bi se došlo do skrivena blaga ili spasilo život lijepoj djevojci. Dvorac im je često na nepristupačnu mjestu, a otetu djevojku žele zauvijek zadržati. Pobijediti ih može neustrašivi najmlađi brat ili kraljević, ako otkrije tajnu dobro skrivena zmajeva života. U suvremenim bajkama njihove su sposobnosti oslabljene.¹⁴ Psihoanaliza mitsku borbu između junaka i zmaja predstavlja kao arhetipsku temu o pobjedi našeg *ja* nad nazadnim težnjama. Većini ljudi mračna i negativna strana nesvjesnog (tzv. sjena) ostaje nepoznata, no junak se mora suočiti s njezinim razornim silama i iz nje crpiti snagu kako bi postao dovoljno strašan da savlada zmaja. Drugim riječima, junakovo *ja* mora zagospodariti sjenom i prilagoditi je sebi.¹⁵ U Miloševu romanu dječak zmaju postavlja pitanja koja ga zbunjuju ili ga veže konopcem. Zmajeva nazadnost očituje se u nagonskoj potrebi za tučnjavom i u nesposobnosti za razgovor koji iziskuje razmišljanje, što potvrđuju njegovi stereotipni poklici i besmislene jezične tvorbe. Dječak će se sprijateljiti s njim i iskoristiti noćne sukobe za rješavanje nedoumica na javi. Postavlja mu starčeva pitanja:

– Da li je maleno bliže od daleko?

Gleda me. Ne zna što da kaže, okreće se, ne zna zašto da se ljuti. Ne zna kamo da gleda pa me gleda ravno u oči. Još jednom pljune malo vatre pa sjedne na pod i tihim glasićem zamoli:

– Probudi se... molim te, probudi se...

¹² Joseph L. Henderson, Drevni mitovi i suvremeni čovjek, u knjizi: C. G. Jung, Čovjek i njegovi simboli, Mladost, Zagreb, 1987., str. 107.

¹³ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 23.-24.

¹⁴ Prema: Ana Pintarić, Umjetničke bajke – teorija, pregled, interpretacije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet – MH, Osijek, 2008., str. 25.-26.

¹⁵ Prema: Joseph L. Henderson, Drevni mitovi i suvremeni čovjek, u knjizi: C. G. Jung, Čovjek i njegovi simboli, Mladost, Zagreb, 1987., str. 120.

– A ne, ne! – rekoh veselo – sad ću te nešto pitati!
– Molim te... probudi se... moraš rano ustati, sutra ideš u školu, sigurno nisi sve naučio... probudi se... – moli me zmaj i plače.

Plakao je tako strašno da je suzama svu vatru u grlu ugasio. Kašljao je dim. A ja ne popuštam:

– Da li je teško bliže od daleko?
- Khhkh... khkggggk... haaaaggrkhhh... upohkmookć... hkkhuuu... prhkobudhki seee... uuuu...¹⁶

Milošev je zmaj smiješna suprotnost zmaju iz klasične bajke: ne uspijeva natjerati dječaka na tučnjavu, plače i boji se postavljenih pitanja, a princeza ga je napustila i ostavila mu rupčić za uspomenu. Klasični zmaj otima princeze, drugi plaču zbog njega te on sâm postavlja zagonetke na koje mladići ne znaju odgovoriti, pa gube život u borbi s njim. Zmaj iz romana prijeteći da će nautiti dječakovo princezi i kaže da misli na kćerku krotitelja tigrova. Zbunjen što zna njegove tajne, dječak ga izazove na borbu. Pobjednik je unaprijed poznat, jer ipak je to njegov san. Princezu je spasio iz spilje, a zmaja ranio. Međutim, san je prevideo stvarni događaj. Ujutro je tigar lakše ranio krotiteljevu kćerku. Njezin je otac smatrao da ga je izazvala novom haljinom s crvenim ružama. Dječak je shvatio da i boje mogu nanijeti zlo.

Posjetivši djevojčicu, otkrio je da je sretno zaljubljen. Zadovoljstvo mu je pokvario zmaj, lažući da je ozlijedio princezu. Na primjedbu da je to učinio tigar kaže da je svejedno, jer u bajkama neka zvijer, tigar ili zmaj, uvijek pobjeđuje princezu. Služeći se zmajevim riječima, Miloš čini odmak od klasične bajke, razotkrivajući njezine postupke i obilježja.

Na grubost dječak uzvraća nježnim dodirima, što zmaja zbuni i razljuti:

– Znaš što? Ja te već mjesecima napadam, izazivam, ne propuštam ni jedan tvoj san, derem se, vatru rigam... a ti ništa? Ležiš tu i gledaš me kao da si mrtav! A nisi mrtav jer sanjaš. Znam ja da ti sanjaš jer kad ti ne bi sanjao, mene ne bi bilo ovdje! Ali, bilo bi mi draže da si mrtav! (...) Ja više ovo tvoje ponašanje ne mogu trpjeti! Ja sam sâm sebi smiješan. Da me netko vidi kako se mučim, derem i vatru rigam dok ti tu mirno sjediš, umro bi od smijeha! Ja ću poludjeti! Ja ću poludjeti i zapaliti se!¹⁷

Zmaj je potvrdio djelotvornost očeva prijedloga klaunovima i dječaku nehotice pružio rješenje za stvaran problem:

(...) Što je on to rekao?! Da bi netko umro od smijeha kad bi ga gledao kako se muči dok ja mirno ležim?! Umro bi od smijeha samo zato jer ja mirno ležim i gledam ga kako se dere, riga vatru... i... još svašta radi?! Pa onda moj tata ima pravo! Ljudi bi se više smijali kad bi jedan klaun bio smiješan a drugi tužan! Drugi samo da stoji, gleda i čudi se... Da, možda moj tata ima pravo...¹⁸

¹⁶ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 32.-33.

¹⁷ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 74.-75.

¹⁸ Isto, str. 93.-94.

Kada jednom zmaj spomene Noćidan, riječ iz starčeve priče o postanku dana i noći, dječak se iznenadi. Povezanost zmaja i Noćidana upućuje na njihov zajednički mitski izvor. Zmaj, drevni arhetip preživio na razini sna, kao dječakov drugi *ja* zna sve što i on sâm. Međutim, nesposoban je za suvisao razgovor i razmišljanje, pa mu ne da doći do riječi:

– Aiiiiiiii, aaaiiiiiiii! Kad bih imao samo dva uha kao ti, lako bih ja s tobom na kraj. Prednjim nogama začepio bih uši da te više ne čujem, a stražnjim i repom tukao bih se s tobom. Ali, ja imam dvadeset i četiri uha... dvadeset i četiri, aiiiiiiii – strašno se razgnjevi zmaj.¹⁹

Broj zmajevih ušiju podsjeti dječaka na broj sati u danu pa započne razgovor o danu i suncu, pokušavajući objasniti da je noć vrijeme sna, a dan vrijeme kada zmaj nestaje jer bježi od Sunca. Međutim, zbog njegove nestrpljivosti izbija šaljiva prepirka:

– Ma kakvo Sunce!? Nikog se ja ne bojim, ni od koga ne bježim! I gdje je to Sunce?! Pokaži mi ga da mu otmem princezu!

– Čekaj... čekaj... smiri se... – molim ga.

– Nema vremena! Hoćeš li mi pokazati Sunce ili ne!?

– Sunca nema noću... – pokušavam mu objasniti...

– Eto vidiš! Sad i sam kažeš da ga nema! Znam ja da ga nema jer bih ga inače sigurno već pobijedio!

– Ima ga, ali ne... – ne da mi da dođem do riječi.

– Kako ima?! Sad si rekao da ga nema, a sad ga ponovno ima!? Znam ja što je tebi! Ti se bojiš pa ne znaš što govoriš! Aiiiiiii...

– Ne bojim se...

– Ne bojiš se?! Pa onda se brani! Hajde, hoćeš li se boriti ili ne!?

– Neću! – bio sam odlučan.

– Onda zdravo! Kukavice kukavna! Nema ja vremena za tebe. Ti i ne znaš koliko me snova čeka u jednom Noćidanu! – reče zmaj.²⁰

Nekoliko idućih dana zmaj nije dolazio, što je dječaka rastužilo jer se na njega naviknuo. Kad se opet pojavio, potpuno se promijenio. Dječaku je tiho poželio dobar san i objasnio razlog svojega nejavljanja. Došao je u san zlu čovjeku koji ga je s još dvojicom uhvatio. Vodom su ugasili njegovu vatru te ga prodali u zoološki vrt. Pobjegao je iskopavši tunel. Dječaka je zanimalo zašto zlim ljudima nije ukrao princeze, no zmaj je prvi put priznao vlastitu nemoć:

– Eto, to je ono najgore i najstrašnije! – odgovori zmaj. – Ti ljudi, i taj spavač, oni nemaju svoje princeze. Oni nikoga ne vole. Taj spavač mrzi sve ljude. I princeze. Eto, zato mu nisam mogao ništa... – tužno reče zmaj.

(...) Ispričao sam zmaju da sutra namjeravam prošetati gradom (...). Rekao je da se čuvam i da on odlazi iz grada čim se ja probudim.

¹⁹ Isto, str. 93.-94.

²⁰ Isto, str. 97.-98.

– I molim te, sanjaj što duže jer sam vrlo umoran. I nesretan. Ugasila mi se vatra. U tvom sam snu siguran, probudi se što kasnije – moli me zmaj.

(...) Prije negoli je zaspao u mom snu, rekao je vrlo tiho:

– Nemoj se ljutiti što se danas s tobom ne mogu tući... vrlo sam umoran...²¹

Posljednji susret sa zmajem bio je prijateljski, topao i šaljiv. Dječak ga je pobijedio mudrošću većom od njegove, ali i humorom i sviješću da je on samo dio njegova sna. Kao glasnogovornik dječakove nutrine, zmaj se javljao sve dok mu se u spoznajnom smislu nije približio, što se zbilo kada su ga zarobili zli ljudi. Na simboličnoj razini riječ je o pobjedi nad nagonom za koji svjesni dio osobnosti često i ne zna da ga posjeduje.

Dječakov spoznajni rast (sazrijevanje prema *nad-ja*)

Šator dječakovih roditelja bio je na rubu šume. Šetajući u potrazi za bojama, susreo je slijepa starca koji ga je zapazio jer se dobro snalazio unatoč svojem osjetilnom nedostatku. Započeli su razgovor, a starac je intuitivno shvatio da ga dječak nešto hoće pitati. On je ipak oprezan:

Nisam htio odmah reći što tražim. Bojao sam se. Što ako starac kaže da u ovoj šumi neću moći naći boje?! Gdje da ih poslije toga tražim? Sve sam pretražio, sve! More, livade, planine, sela, rijeke... (...) A starac je bio mudar... vrlo mudar. Znao sam to slušajući ga kako govori. Zato sam ga oprezno upitao:

– A znate li vi, starče, koje je boje trava?

– Trava?! – začudi se starac. – Ova ovdje trava? – i pokaže štapom na travu.

– Da. Ova trava.

– Ova je trava zelena – odgovori slijepi starac.

– A kako vi to znate? Zar vi niste slijepi?

Kad sam ga to upitao, odložio je štap, malo se zamislio pa nastavio:

– Slušaj, dječčače, ja boje ne gledam očima. Ja ih mogu namirisati, mogu ih opipati, ili čuti. Zelena miriše na travu, bijela je hladna, ima je najviše kad padne snijeg, crvena je topla, razlijeva se iz vatre, toplija od žute jer žuta je boja dana, boja Sunca, prozirna je boja glatka kao led, ili staklo, smeđa se čuje iz daljine kada zvona zvone, vjetar donosi sivu, a često i kišu. Plava je duboka ili visoka...²²

Dječak shvati da bi ga mudri starac mogao poučiti kako se razlikuju boje. Silnu je nadu slio u pitanje: "Starče?! Koje sam ja boje?" Time kao da je pitao: *Tko sam ja?* Spoznati boje značilo je pronaći put do vlastitoga identiteta. To će

²¹ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 129.-130.

²² Isto, str. 15.

poznanstvo omogućiti dječakov razvoj. U sljedećem susretu postavlja banalna pitanja. Zbog starčeve šutnje odluči otići, ali on tada progovori:

– Lijepo je imati prijatelja s kojim se može šutjeti.

Okrenuo sam se prema njemu. Štapom je pokazao na kamen na kojem sam do tada sjedio. Smiješio se. Vratio sam se.

Dugo smo šutjeli o svemu. Razmišljali smo o svemu. I, kad se više nisam nadao da će nešto reći, začuo sam njegov ozbiljni glas:

– Prvo što moraš naučiti da bi upoznao boje jesu pitanja. Prvo moraš naučiti dobro pitati. Jer, ako ti mene krivo pitaš, ako me na primjer upitaš koja je ovo boja, ja ti odgovorim plava, ti i dalje nećeš znati kakva je to boja. Razumiješ?²³

Starac je prihvatio dječaka kao subjekt u procesu učenja, koji pita i njegovim usmjeravanjem otkriva nove spoznaje. Bio je to posve drukčiji način učenja nego u školi, gdje je dječak morao slušati i odgovarati na pitanja. Koliko je god učenje sa starcem bilo izazovno, bilo je i teško, jer dobro pitati znači i mudro razmišljati o problemu. Starac mu daje primjer dobrog pitanja:

– Tamo negdje sigurno je neka velika, golema planina. Tamo negdje ona je velika, ali odavde gledana, s ovog mjesta, ona izgleda manja od ovog mog štapa. Ja bih, na primjer, pitao: da li je maleno bliže od daleko?²⁴

Dječaka je zbunjivao filozofski način postavljanja pitanja. Budući da je tek učio ozbiljno spoznavati, ponašao se poput ljudi koji govor filozofâ smatraju nerazumljivim jer sami život ne promišljaju na složen način. Starac je očekivao takvu reakciju. Uputio ga je da o svemu razmisli i pokuša postavljati dobra pitanja. Kada u tome uspije, neka ponovno dođe.

Iako nije smislio nijedno pitanje, dječak je otišao k starcu jer je htio naučiti koja je boja plava kako bi djevojčici ulovio plavoga leptira. Neočekivano je smislio pitanje u pravi čas:

– Starče, ima li po noći boja?

Šuti starac. Ah, sigurno nisam dobro pitao. Šuti... (...)

– Čudno, dječaće, čudno...- reče iznenada starac.

– Što je čudno? – požurih s pitanjem.

– Pa... čudno je to da si tako brzo naučio kako se pita. Pitao si vrlo dobro! Da li ti je netko pomogao?²⁵

Dječak ispriča kako je na zmaju provjerio djelotvornost starčevih pitanja te ga zbunio i jednim vlastitim. Ne može se sjetiti pitanja, pa spontano izmisli novo, koje starca oduševi:

²³ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 27.

²⁴ Isto, str. 29.

²⁵ Isto, str. 44.

– Pitao sam, pitao sam... da li je teško bliže od veliko? – ali nisam bio siguran da li sam ga baš to pitao. Nisam bio siguran...

– Da li je teško bliže od veliko?! To si ga pitao? – zatrese mi starac rame i još jednom pita! (...)

– Pa ti si ga odlično pitao! Odlično! I zmaj se umirio, zar ne?²⁶

Poučio ga je da noću nema boja. Zmajeva crvena vatra u dodiru s nekom bojom stvara sasvim drugu boju. Kao dobar učitelj, pohvalio je dječakov napredak i time ga potaknuo da bude bolji:

– Ti si vrlo pametan dječak. Postat ćeš vrlo neobičan čovjek. Dođi sutra da ponovno razgovaramo. Sjeti se još nekih pitanja. Danas si pitao vrlo dobro. Ali, možeš ti i bolje. (...)

Bio sam sretan. Starac me pohvalio, a on ne laže. Bio sam siguran da on nikada ne laže.²⁷

Dječak u svojem šatoru napiše dva pitanja: starčevo i svoje. Zatim razmišlja o njima:

Da li je maleno bliže od daleko?

Da li je teško bliže od veliko?

(...) Prvo mi se pitanje činilo teško, drugo lakše. Sigurno zato jer sam drugo pitanje ja izmislio. Ovako sam razmišljao: ako je nešto daleko, to može biti i teško i lagano, može biti i maleno i veliko. Ali, ako je nešto teško, onda je sigurno vrlo blizu jer kako bi znali da je teško ako nije blizu. Teško mora biti negdje pri ruci! Teško je ono što se teško podiže, što se teško nosi, i vrlo je blizu. A veliko i ne mora biti teško. Na primjer balon. On može biti velik, ali ne i težak. Zato je teže ono što držim u ruci od onog što je veliko i daleko. A ako je teže, onda je bliže! Dobro, to sam smislio, na drugo pitanje ja bih odgovorio da je teško bliže od veliko! Gotovo.²⁸

Sretan što je pronašao odgovor na teško pitanje, sjeti se da je zaboravio posjetiti djevojčicu. U susretu s njom upoznat će crvenu boju kao posljedicu zaljubljenosti. Sutradan će o tome pričati starcu. Ugledavši ga, dovikne mu je da je sijed, no on ima mudar odgovor:

– Da, dječače, sijed sam. Ljudi s godinama izgube svoje boje. Što je čovjek mlađi, to na njemu ima više boja.²⁹

Simbolična izreka da ljudi gube boje znači da gube radost i ljepotu (neki samo tjelesnu, a neki i duševnu). Dječak je upoznao najžarču boju. Mora progovoriti o tome:

²⁶ Isto, str. 45.-46.

²⁷ Isto, str. 48.

²⁸ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 49.-50.

²⁹ Isto, str. 61.

– Starče, jučer sam vidio crvenu boju. Vidio sam je na licu jedne djevojčice.

Okrenuo se prema meni i ruku mi stavio na rame. Znao sam da je i on sretan, jer me svaki put kad je sretan lupka rukom po ramenu.

– Da, daaaaa, dječāče. Na licu djevojčice zaista se može vidjeti crvena boja. Pametan si ti. Ti ćeš brzo pronaći sve boje. Možda brže i od dječāka... – ali, ne završi starac.³⁰

Međutim, ipak otkrije da je pomogao još jednom dječāku sličnom njemu. Na to se on razveseli da u svojoj mucu nije sâm, no pogledavši starca shvati da to nije veselo. Oprezno upita radi li se o dječāku koji nije razlikovao boje. Tada mu starac ispriča kako je gluhu dječāku pomogao da nauči razabirati zvukove. Ne želeći ostaviti utisak da se pravi važan, rekao je:

– Pa dobro, mogu ti ispričati što je i kako je bilo. Ali, ne bih htio da pomisliš da se pravim važan. Ja sam njemu samo malo pomogao, kao i tebi, sve je ostalo sam naučio. Kao što ćeš i ti. Eto, sad znaš zašto sam rekao da ste slični.³¹

Starac je izrekao bit pravoga poučavanja: u učeniku valja potaknuti spoznajne mogućnosti da se razvijaju same, usmjeravati ga heurističkim (otkrivačkim) razgovorom, a ne nuditi gotova rješenja. Tako se u učeniku rađa spoznaja da je sve odgovore imao u sebi, ali nije znao doći do njih. Primiti gotova rješenja ne znači učiti, nego nekritički prihvaćati bez umnoga napora. Mudri je starac znao za mladenačku potrebu spoznavanja svijeta osobnim iskustvom i prosuđivanjem.

Priča o gluhu dječāku svjedoči o nerazumijevanju okoline pri sporazumijevanju s osobom koja ne čuje. Starac je u tome uspio iako je slijep, što pokazuje kako se najbolje međusobno razumiju oni koji imaju neki nedostatak. Tijekom druženja sa starcem dječāk je počeo smislenije govoriti, no proces učenja bio je dug. Najčešće su razgovarali o tome kakvih zvukova ima i odakle dolaze. Dječāk ih je razabirao pomoću opipa, vida ili mirisa. Najteže mu je bilo slušati tišinu. Kad je u tome uspio, mogao je otići u svijet. Priča otkriva da starac ima više od sto godina. Oličenje je drevne mudrosti, a ovom je pričom ohrabrio dječāka koji ne razlikuje boje, rekavši kako će on puno brže nadići svoj nedostatak.

Njihov odnos uskoro prerasta u natjecanje. Dječāk želi zadiviti starca, ali se i boji pitati nešto što ne bi znao jer mu je on jedini vodič u spoznavanju boja. Kada ga upita zašto su nebo i more iste boje, starac razvija heuristički razgovor kako bi ga naveo da sâm dođe do odgovora:

– Ti znaš kako izgleda kiša? – upita me starac. (...)

– Znam, kiša izgleda kao kap. Mnogo kapi.

³⁰ Isto, str. 61.-62.

³¹ Isto, str. 63.

– Tako je – potvrdi starac. – Ona kaplje kap po kap. Kad jednu kap uhvatiš na dlan, ona je strašno glatka. Glatka kao staklo, ali još i više. Kap je mokra, pa se teško osjeti koliko je ona glatka. A što smo mi rekli, kakve je boje staklo i većina drugih glatkih stvari?

– Staklo, led i još mnogo toga što je glatko prozirne je boje! – odgovorio sam bez razmišljanja. Lako.

– Tako je. I kap je prozirna. Sad slušaj. Zato jer je prozirna, ona ima boju onoga na što je pala. Ali, kad se skupi mnogo kapi, tako da se od tih kapi više ne vidi ono na što su pale, kada postanu jezera, mora, tada je njihova boja plava. Tamo gdje ima najviše kapi, tamo gdje je more najdublje, gdje se ne vidi na čemu sva ta voda leži, tamo je more najplavlje.

Dobro, to je sigurno istina, pomislio sam u sebi, ali sada već imam drugo pitanje:

– A nebo?! Zašto je i nebo plavo?

Starac se još jednom nakašljao, nasmijao i rekao:

– Nebo nije ništa drugo nego voda, ali voda raspršena u mnogo, mnogo kapljica koje se ne drže zajedno, koje se ne dodiruju. Tih kapljica ima tako puno da ni najdublje more nije duboko kao što je nebo visoko. Nebo je više od najdubljeg mora. Zato je ponekad plavije nego more.³²

Idući susret dogodio se nenadano izjutra jer je učiteljica slavila rođendan pa je djecu poslala kući. Vidljivo je ironiziranje obrazovanja i nastavnika u odnosu na vrijednost lekcijâ koje dječak svladava uz pomoć starca. Možda je razlog u tome što se one izravno tiču dječakove osobe i pomažu mu u trenucima sazrijevanja. Takvo je učenje svakome dobrodošlo, ali ga školski sustav, usmjeren na kolektivne potrebe, ne može pružiti. Dječak je smislio dosad najteže pitanje. Ponosan zbog toga, šutnjom je istaknuo njegovu važnost:

(...) Starac je okrenuo glavu prema meni, upitao me zašto šutim, i pomislio da danas nisam smislio nikakvo pitanje. Ha, ha, ha, smijao sam se tiho, a onda glasno rekao:

– Lijepo je imati prijatelja s kojim se može dugo šutjeti!

– Ha, ha, ha – nasmijao se starac - ha, ha, ha, tako mi i treba kad sam nestrpljiv – i nastavi se smijati.

Ali, ja sam bio još nestrpljiviji. Šutio sam koliko sam mogao, a onda pitao:

– Da li je crvena boja bliže od plave? – to je bilo to strašno pitanje.

– Oooooo... – govorio je starac – sad znam zašto si tako dugo šutio. Bio si siguran da je to pitanje dobro. Vrlo dobro!³³

Starac je odgovorio da je crvena boja bliža od plave, koja je uvijek najdalja jer je plavkasto sve što naziremo u daljini. Međutim, problem je iskrasnio sa sljedećim pitanjem:

³² Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 78.-79.

³³ Isto, str. 82.

– Ali, starče, zašto je nebo u sumrak crveno? Crveno i daleko?!

Sad se starac umirio, zašutio... i dugo... dugo šutio. Premjestio se s jednog kamena na drugi i rekao:

– To je teško objasniti. Vrlo teško. Slušaj me pažljivo. Ti znaš da je Zemlja okrugla, i da se ona oko sebe okreće. Na jednoj je polovici Zemlje dan, a na drugoj noć. Tamo gdje počinje dan, tamo prestaje noć, a tamo gdje prestaje noć, tamo počinje dan. Noć počinje tako da dan izgori. Da, izgori! Kada nešto gori... crvene je boje... Eto tako.³⁴

Starčeve riječi i držanje bili su čudni. Govorio je glasnije nego inače i činilo se da je ljut:

– To znači da na kraju dana, u sumrak, dan izgori! Sve što izgori postane crno. Eto, na primjer drvo, ako drvo izgori, ono postane crno, ako papir izgori, postane crn, ako... Tako i dan! Kad dan izgori, sve postane crno. Noć! Izgorjeli dan zove se noć. Noć!

Šutio je. I ja sam šutio. Moram priznati da je to bilo prvi put da mu nisam vjerovao.

– Ali, starče, gdje gori taj dan?!

Starac zamahne štapom i nekoliko puta pokaže prema gore:

– Pa tamo, na nebu, kad je sve crveno! – i kao da gleda u daljinu...

Dobro, mislio sam, neću ga više pitati. Da, bio je ljutit. Ustao sam i ruku mu stavio na rame:

– Idem ja sada, žuri mi se. Moram posjetiti jednu djevojčicu. Doći ću sutra.³⁵

Starac je zaustavio dječaka. Ljutio se na sebe jer nije priznao da na ovo pitanje ne zna odgovor. Zapravo ga je izmislio. Dječak ga je utješio da priča možda nije istinita, ali je vrlo lijepa. Obojica su postala veseliji, a starac je započeo govoriti o bîti samih priča:

– Ti si pametniji nego što sam jučer mislio. Ja sam ti upravo to htio reći jednog dana, to što si sada ti meni rekao. Za neke stvari, za neke priče i nije važno da li su istinite. Mnogo je važnije da su lijepe. A takvih ima dosta... ima ih... Eto, ispričat ću ti jednu priču, onu koja pripovijeda o tome zašto je nebo u sumrak crveno...³⁶

Priča ima svojstva mita jer objašnjava *postanak* dana i noći. Prema Jollesu mit ima strukturu odgovora na neizgovoreno pitanje što mu je prethodilo te se na neki način uvijek tiče postanka bića, stvari ili pojava, koje se nakon mitskog odgovora opredmećuju, odnosno počinju postojati. Starčeva priča nije mit, nego poprma ustroj mita, i kao takva ne govori istinu, nego je prividno istinita,

³⁴ Isto, str. 83.

³⁵ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 84.

³⁶ Isto, str. 85.-86.

izvedena. U tom smislu Jolles govori o umjetnim oblicima koji poprimaju strukturu jednostavnih oblika nastalih uslijed duhovne zaokupljenosti³⁷. Evo starčeve *Izmišljene priče*:

Nije to bilo davno kad su noć i dan još bili zajedno. (...) Zvali su se Noćidan. (...)

Za čovjeka su to bila najteža vremena. Neprekidno su bjesnile oluje, gromovi, sijevalo je, strašne su kiše pljuštale. I vjetar! Šume su bile prepune divljih životinja, dobro skrivenih, tako da je za ljude bilo opasno kretati se. Srećom, jedino se čovjek u ta strašna vremena nije bojao vatre. To ga je i spasilo. Vatre se nikada nije plašio jer mu je vatra ipak pružala malo topline u tom olujnom vjetru. (...)

Nakon nekog vremena ljudi više nisu čekali da grom upali vatru, već su je naučili sami paliti. (...) Preplašene životinje bježale su što dalje, plašile su se mraka koji je dolazio kao veliki požar. Tako su na kraju životinje ostavile ljude na miru. Pobjegle su tako daleko od njih da su od tada ljudi mogli i po svjetlosti šetati.

Kad se to dogodilo, ljudi više nisu znali kad moraju spavati, a kada nešto drugo raditi. Zato su sjeli, svi zajedno, i dogovorili se da će cijeli Noćidan podijeliti na dan i noć, da će jedan dio Noćidana spavati, a drugi dio Noćidana raditi. Tako je i bilo.

Kao sjećanje na taj veliki događaj, na ta ne tako davna vremena, u sumrak se nebo pali, kao da će i danas noć doći poput velikog požara...³⁸

Kad je starac ispričao priču, dogodilo se izgaranje dana, pokazavši se dječaku u novome svjetlu. Na odlasku u šator zapitao se kamo nestaje starac. Njegov lik, tajanstven poput mitskoga bića, pojavljuje se niotkuda baš kada ga dječak traži i nestaje u tko zna kojemu pravcu.

Razmišljajući o važnosti dana i noći, dječak zaključuje da strah od noći potječe od toga što se o njoj malo zna. Njemu je ona izvor zastrašujućih asocijacija na bića iz bajke:

(...) Zašto ne idem noću u šumu? Zato jer se bojim. (...) Čega se ja to bojim u šumi? Bojim se životinja iako znam da u ovoj šumi nema opasnih životinja. (...) Zašto ja ipak ne idem u šumu po mraku? Zato jer se bojim grana koje šušljaju na vjetru, jer se bojim sove kada huče, jer mislim da noću po šumi lete vještice. A otkud vještice u šumi, i zašto ih nema danju? Znam da one ne postoje, da su izmišljene kao i sve ono što sam sâm izmislio. (...) Ali, šišmiši postoje! Oni nisu izmišljeni. Oni su poput vještica, a ipak se i njih bojim?! Zašto? (...) Još uvijek mislim, zato jer ih nikada nisam vidio. (...) Sve ono što leti, skače, hoda ili pliva po mraku zamišljam da je ružno. To nije dobro. Netko me pogrešno učio... Ali tko? Tata nije, kao ni mama. U školi učimo kako je danju, o noći nikada ništa ne govorimo. (...) Znači, ja ništa ne znam o noći, o mraku. Možda se

³⁷ Prema: André Jolles, *Jednostavni oblici*, MH, Zagreb, 2000., str. 92.-108.

³⁸ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 87.-88.

baš zato i bojim mraka? Možda se bojim noći jer o njoj ništa ne znam? Da, sigurno je tako!³⁹

Dječakov misaoni proces pokazuje da se on duševno i intelektualno nalazi na granici između djetinjstva i adolescentske dobi. Svjestan je neistinitosti mitskog objašnjenja svijeta, no istinu još mora tražiti. Postavljajući upit *Zašto?* ulazi u ozbiljno istraživanje svijeta i života. Znak njegova sazrijevanja je kritički (ali ne i omalovažavajući) odnos prema školskome sustavu, kojemu nedostaju odgovori na praktična životna pitanja. Dječak razmišlja služeći se induktivnim postupkom: polazeći od primjera iz stvarnoga iskustva ili iz bajki, pronalazi međusobne sličnosti i različitosti te misaoni proces svodi na sažet zaključak.

Pripremajući se za predstavu, shvatio je težinu života klaunova. Tankočutni starac osjetio je da ga nešto muči, ali nije ništa pitao jer je znao da će mu sâm reći. Dječaka je zanimalo zašto su svi različito reagirali na njegov nastup: publika smijehom, princeza divljenjem, a roditelji suzama. Starac se dvoumio je li mudrije sve zakriti velom utješne priče ili reći istinu. Dječak želi istinu, što je znak sazrijevanja i hrabrosti u suočavanju sa životnim istinama. Starac kaže da je svatko u njemu vidio ono što je želio vidjeti. Bitno je kako se on sâm osjećao:

Ah, kako je to bilo teško pitanje. Kako sam se ja osjećao? Kako? Nisam bio ni tužan, ni sretan, nisam ništa mislio... ni da sam lijep, ni ružan... bio sam... bio sam...

– Bio sam začuđen! Da... čudio sam se.

Starac me uhvati s obje ruke i polako me tresući reče:

– Da, daaaaa... dječaače, bio si začuđen! Bio si zbunjen, kao kad smo počeli pričati o bojama. (...) čudio si se svemu, čudio... a to je dobro! Tako si počeo učiti, upoznavati boje... I jučer si bio začuđen! Ti si bio klaun koji se čudi svemu oko sebe. I ljudi su se čudili, čudili su se klaunu koji plače...

Za trenutak je zastao, ustao, i kuckajući štapom po kamenu rekao:

– Pravi klaun je tužan klaun.⁴⁰

Dječak nije razumio istinu o klaunu, no starac je rekao da je mora otkriti sâm. Budući da su njegova pitanja postala preteška, nudi mu odgovor samo na pitanje koje mu je prvi put postavio:

– Koja je moja boja? Koje sam ja boje? – to je bilo moje prvo pitanje.

Starac je ustao, nasmiješio se i polako krenuo puteljkom kojim je uvijek nestajao... tamo negdje... u šumi. Ustao sam i čekao da se okrene. Znao sam da će se okrenuti. I evo, okreće se, štapom pokazuje na mene, čujem kako kaže:

– Tvoja je boja bijela! – mahne mi odlazeći.⁴¹

³⁹ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 91.-92.

⁴⁰ Isto, str. 120.-121.

⁴¹ Isto, str. 121.-122.

Osjećajući da to nije kratak rastanak, dječak je htio znati kada će se opet vidjeti:

Htio sam plakati, ali bi bilo bolje da kažem nešto pametno, nešto što će ga zadržati:

- Kad ćemo se ponovno vidjeti?
- Kad saznaš zašto je pravi klaun tužan klaun. Kad to saznaš, dođi ponovno u šumu.⁴²

Starac je bio mudrosni korektiv, potpora dječaku dok ne postane svjestan svojih mogućnosti i počne pronalaziti odgovore na životna pitanja. Topos starca i dječaka opće je mjesto u književnosti, na što upućuje E. R. Curtius: "To je topos izrastao iz duševnog raspoloženja kasne antike. Sva rana i kulminativna razdoblja neke kulture slave mladiće i štiju, ujedno, starost. Samo kasna razdoblja razvijaju ljudski ideal u kojemu popularnost mladosti i starosti teži izmirenju."⁴³ Topos može imati dva smisla: prvi slavi staračku mudrost u mladiću, a drugi otkriva dječakačke osobine u starcu. O tome govori i Biblija, koja sijedu kosu smatra slikovitim izrazom mudrosti što se pripisuje starosti, no ističe da staračka mudrost može biti dana i mladu čovjeku. Budući da o tom toposu postoje podudarna svjedočanstva različita podrijetla, Curtius ga smatra arhetipom i napominje da "imamo pred sobom sliku kolektivno nesvjesnog, u smislu C. G. Junga. (...) Stoljeća rimske kasne antike i kršćanskoga drevnog razdoblja ispunjena su vizijama, koje često možemo shvatiti tek kao projekcije nesvjesnoga."⁴⁴ U Miloševu romanu starac je simbol dječakova *nad-ja*, zaštitnik pomoću kojega će on potvrditi svoju osobnost. Starčeve sijede vlasni znak su mudrosti, a dječakačka je njegova vrlina da podučava kroz igru, ne koristeći se iskustvom i starošću kao sredstvima autoriteta. Dječaku se obraća kao sebi ravnome, nekome tko će uskoro otkriti da sve potrebno već nosi u sebi. Lik čuvara potječe iz antičkih mitova o junacima, gdje se javlja kako bi uravnotežio prvobitnu slabašnost junaka, koji bez njegove pomoći ne bi svladao nadljudske zadatke.⁴⁵ Tragovi mita u romanu projekcije su nesvjesnoga. Zadatak u kojemu starac pomaže dječaku nije samo svladavanje daltonizma nego i nesvjesnoga, nezreloga dijela osobnosti, utjelovljena u vidu mitske nemani, zmaja. Dječak uspije pobijediti zmaja prihvativši ga takva kakav jest, ali i nadmudrivši ga svjesnim dijelom osobnosti, napredovalim uz pomoć starca. Postavljajući njegova pitanja nesvjesnom dijelu sebe, nad njim uspostavlja moć utemeljenu na mudrosti i svjesnu razlikovanju sna od jave. Simbolična trijada likova mora se razdvojiti. Kao što zmaj, ostatak nagonске nezrelosti, nestaje kada sazre dječakova svijest, tako i starac odlazi čim se on nauči osloniti na vlastite spoznajne moći.

⁴² Isto, str. 122.

⁴³ Ernst Robert Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb, 1998.

⁴⁴ Isto, str. 111.-114.

⁴⁵ Joseph L. Henderson, *Drevni mitovi i suvremeni čovjek*, u knjizi: C. G. Jung, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb, 1987., str. 110.

Emocionalno sazrijevanje

Dječakova je najbolja prijateljica kćerka krotitelja tigrova u njihovu cirkusu. Međusobnu će privlačnost bez opterećenja priznati. Kao i sve dječje ljubavi, i ova obiluje nesporazumima koji se otklanjaju lako i na obostranu radost.

Djevojčica je izazvala tigra svojom haljinom na cvjetove pa ju je ugrizao. Lakše ozlijeđena, boravila je nekoliko dana u bolnici. Zbog nezrelosti, a ponekad i stvarnih obveza, dječak je zaboravlja posjetiti. Ipak, jednom je došao, ubravši putem malo cvijeća. Ne spominje nigdje njezino ime. Tu crtu roman baštini od bajke, gdje nisu važna imena, nego funkcije likova. Međutim, ovdje likovi zbog svojih psiholoških osobina nisu tipski. Naslaga bajke u smislu neimenovanja u službi je isticanja da se ono što se događa likovima može dogoditi i stvarnim ljudima, u bilo kojemu vremenu.

U bolničkoj sobi s djevojčicom su bila dva dječaka. Njezin se prijatelj zato stidio razgovarati s njom. Kad joj je predao cvijeće, došlo je do istodobno hrabre i stidljive izjave ljubavi:

Jesam li to čuo da me želi poljubiti?! Ne znam kako, ali ja sam se već naginjao prema njoj, gorio sam kao vatra, i dobio poljubac. U obraz...

– Sav si crven – rekla je tiho.

– I ti si crvena – rekao sam još tiše.

Tada sam vidio svoju ruku kako je pogladila njezino lice. Bilo je toplo, bilo je kao vatra. (...)

– Ti imaš temperaturu? – pitao sam. – A ja sam mislio da si ti crvena zato... – ali nisam rekao što mislim... nisam mogao.

– Ti misliš da ja tebe volim? – netko je rekao, ali sigurno ona.

– Da... – ne znam kako sam imao hrabrosti to reći, ali sigurno zato jer je to istina.

– Imaš pravo. Nemam ja temperaturu. Danas sam već mnogo bolje. Samo sam ruku slomila. Od toga se ne dobiva temperatura.

– Znači? – upitao sam još jednom. – Ti mene...?

Gledala je u bijelu plahu. Ipak, čuo sam je kad je rekla:

– Da, ja tebe volim...⁴⁶

Ostavši sâm, dječak shvati da je na najljepši način upoznao crvenu boju kao boju ljubavi. Bila je to prva boja koju je iskustveno upoznao. Usvojio je i najvažniju životnu lekciju: ma kako nesavršeni bili svijet i naša osjetila, dobro srce i odvažan um naći će put do istine. Time možemo objasniti i simboliku starčeve sljepoće. Budući da je znao gledati srcem i razmišljati umom, sljepoća ga nije spriječila da razlikuje boje.

Djevojčica se vratila iz bolnice, ljuta što je dječak nije više posjećivao. Tražila je od učiteljice da je premjesti, skrivajući stvarni razlog. Svađa je trajala do odlaska kući. Iza princezina stroga držanja krila se želja za pomirbom. Dječak

⁴⁶ Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997., str. 54.-55.

joj je ipak rekao istinu, stavivši na kušnju svoju ljubav i povjerenje. Priznao je da ne razlikuje boje i da ga starac uči kako nadići taj nedostatak, a crvenu je boju upoznao na njezinu i svojemu rumenom licu. Djevojčica je ponovila da ga voli.

Za razliku od mnogih odraslih, djeca prihvaćaju voljenu osobu bez obzira na njezin tjelesni nedostatak jer prihvaćaju njezinu osobnost. Iako je bio plačljivi bijeli klaun, dječak je za djevojčicu bio najljepši klaun kojega je ikada vidjela. Uskoro je naučio sve o bojama. Bez straha je izražavao svoje stavove te odlučio otići od roditelja kako bi spoznao istinu o svijetu i mogućnosti unutrašnjeg ostvarenja sreće. Princeza mu je dala vremena da pronade sebe. Tim je činom i sama prestala biti dijete.

Djevojčica i dječak na stvaralački način doživljavaju svijet oko sebe i unutar sebe. Kreativno se i svađaju, što pokazuju njihova ljuta pisma, nemogućnost da zaista prestanu razgovarati, njezin pokušaj da se premjesti ne priznavši stvarni razlog, njegov humorističan pokušaj da je prati i ne odustane od razgovora. U psihološkim istraživanjima otkrilo se da kreativne dječake vršnjaci doživljavaju kao više feminine, a djevojčice kao više maskuline⁴⁷ Ovo odgovara paru iz Miloševa romana. Na dječakovu žensku stranu upućuje njegova podsvijest, plačljiv zmaj koji tuguje za svojom princezom i boji se pitanja kojima nije dorastao jer bi ga mogla otjerati duboko u područje nesvjesnoga. U ljubavi se dječak plaši prvi nešto poduzeti. Na mušku stranu djevojčice upućuje činjenica da je kćerka krotitelja tigrova, kojima slobodno prilazi, a u ljubavi poduzima prve korake i ne stidi se govoriti o svojim osjećajima.

Bijeli klaun – roman za djecu i/ili mladež?

Sagledamo li tematske slojeve u svjetlu cjeline, možemo reći da je ovo knjiga o odrastanju koju dublje mogu razumjeti adolescenti. Oni nisu davno napustili djetinjstvo, no ipak su spoznajno obogatili svoju sliku svijeta, pa bi mogli prihvatiti priču o odrastanju dječaka koji ne razlikuje boje, ali se s time suočava na stvaralački način. Mlađim čitateljima bliži su problemi dječakova života u cirkusu, njegova ljubav i susreti sa zmajem tijekom sna. Spoznajni sloj djela, u kojem dječak uz starčevu pomoć uči postavljati prava pitanja da bi dobio potrebne odgovore, razumjet će čitatelji iz skupine mladeži. Potraga za bojama prerasta u potragu za vlastitim identitetom, što je najavilo već prvo pitanje: "Koje sam ja boje?" Dječaka s mladeži povezuje iskorak iz djetinjstva prema svijetu odraslih i uvjerenje da je njegova poštena slika svijeta i međuljudskih odnosa održiva. Njegov bijeli kostim i bijelo lice upućuju na nevinost i potragu za istinom i srećom, no bijelo je i pozitivno prazno u smislu novih mogućnosti. Bijeli je klaun predstavnik svakoga mladog pojedinca koji misli da se može pobuniti protiv svega što smatra licemjernim, u čvrstu uvjerenju da će kad-tad biti nagrađen što je vjerovao u svijetle boje života.

⁴⁷ Prema: Ljiljana Arar-Željko Rački, *Priroda kreativnosti*, Psihologijske teme, br. 12, Rijeka, 2003., str. 6.

LITERATURA

- Ljiljana Arar-Željko Rački, *Priroda kreativnosti*, Psihologijske teme, br. 12, Rijeka, 2003.
- Ernst Robert Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb, 1998.
- Joseph L. Henderson, *Drevni mitovi i suvremeni čovjek*, u knjizi: C. G. Jung, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb, 1987.
- André Jolles, *Jednostavni oblici*, MH, Zagreb, 2000.
- Damir Miloš, *Bijeli klaun*, Meandar, Zagreb, 1997.
- Ana Pintarić, *Umjetničke bajke – teorija, pregled, interpretacije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – Filozofski fakultet – MH, Osijek, 2008.

LOOKING FOR THE COLOURS AS A WAY TO MATURITY

Abstract: *White clown* as a novel of character leads us into the late childhood of a boy who can't recognize colors and grows up as a son of travelling circus clowns, unable to keep in touch with certain place and people. There is a triad important for the novel: *dragon – boy – old man*. The dragon belongs to dream, symbolizes the unconscious part of boy's personality and struggles for a place in his conscious life. The boy represents conscious personality (*ego*) and realizes his comprehension development by help of a wise old man, who is his symbolic *superego*.

The spaces of wood and dream, associatively close one to another, hide secrets and wisdom in themselves and are connected with boy's comprehension development. The work deals with his growing up in a framework of social relationships and on the unconscious level of his being. The social environment is a starting position for the analysis of other relationships in the novel.

Key words: heuristic dialog, symbolism of colours, characters and space, conscious/unconscious, elements of the fairy-tale, humour, illogical linguistic creations.

Author: Sanja Franković, prof. hrv. jezika i književnosti, Labin

Review: *Život i škola*, br. 21 (1/2009.), god. 57., str. od 9. do 28.

Title: Traganje za bojama kao put sazrijevanja: Damir Miloš, *Bijeli klaun*

Categorisation: znanstveni rad

Received on: 16. veljače 2009.

UDC: 821.163.42.09

821.163.42-343.09

Number of sign (with spaces) and pages: 59.636 (:1800)=28,131 (: 16) = 1,758